

текст. Так, образ середньовічного Києва, дорогами якого їхав гетьман, контрастує з образом Києва у реципієнтів часів Лепкого і часів наступних поколінь. Часова дистанція з роками збільшується й відчуття історії стає ще глибшим, відчуття ж присутності не зменшується.

Говорячи про історизм Б. Лепкого, не можна оминати і ролі портретів у структурі художнього цілого: тих, що були написані художниками з Мазепи і Петра I за їх часів, і тих, які створив сам письменник словом. Особливо треба відзначити портрети / двозори Б. Лепкого, які склали багатовимірний образ завдяки оптичному ефекту – миттєвому переключенню зору. Портрет / двозір Мазепи побудований за тим же принципом, що й відома картина Сальвадора Далі «Ринок невільників з бюстом Вольтера, що щезає» (в рос. перекладі «*Невольничий рынок с исчезающим бюстом Вольтера*»): «Кочубей дивився на Мазепу і дивувався, як він змінюється нараз. Отсе був багатий собі дідич, гостинний хуторянин, аж нараз дивись, говорить, як який володар» [Лепкий 1992: 292].

Звичайно, словом створити *двозір* у літературному творі набагато важче, ніж у живописі. С. Далі досягав своєї мети компонуванням фігур: ледве помітне відхилення зору – і бюст Вольтера зникав, на його місці з'являлися дві жінки. Новий рух очей – бюст Вольтера знов посідав своє місце.

А словесний портрет в повісті, як і будь-який інший текст, теж розгортається в часі. І все ж таки Б. Лепкому вдається створити *двозір* за допомогою вміння письменника викликати відчуття миттєвої зміни в людині: *Отсе був – нараз дивись*.

Отже, аналіз історичної прози Б. Лепкого дозволяє дійти *висновку* про новаторство письменника, яке виявляється в тому, що він майстерно використовує бачення художника-живописця в слові, реалізуючи принципи побудови зображального мистецтва в організації *площини* і *простору*. Гра з *площиною* – то заглиблення *площини* (наприклад, стіл і тих, хто за столом) в перспективу простору, то висування її на перший план – дає змогу реципієнтові розглядіти все так, якби перед ним було би живописне полотно. Люди XVIII ст. постають на жанрових картинах в їхньому середовищі, в конкретному історичному часопросторі, серед реалій України епохи Мазепи.

Водночас численні жанрові словесні полотна створюють ефект безпосередньої присутності реципієнта в історичній дійсності. Але завдяки активізації його тезаурусу і організації відповідної часової дистанції – за допомогою тих самих «полотен» – між тим, хто сприймає текст, і подіями минулого, зображена епоха постає як історія, а сучасність осмислюється як її результат. Реально реципієнт посідає місце між минулим і майбутнім, що у свою чергу закликає до відповідальності кожного покоління за долю українського народу й української державності.

Живописні картини і портрети гармонічно пов'язані в історичній прозі Б. Лепкого з усіма іншими видами нарації. У подальшому дослідженні порушеної в цій статті проблеми варто зупинити увагу на діалогічних відносинах зображення часів Мазепи і Петра I у творах інших авторів.

Література: Бахтин 1996: Бахтин М. Проблема речевих жанров // Бахтин М. Собр. соч. – Т. 5. Работы 1940 – начала 1960-х годов / М. Бахтин. – М. : Русские словари, 1996. – С. 159 – 206.; Лепкий 1992: Лепкий Б. Мотря: історична повість / Б. Лепкий. – К. : Дніпро, 1992. – 462 с.; Лепкий 1991(а): Лепкий Б. Мазепа. Трилогія. Не вбивай! Батурич: історичні повісті / Б. Лепкий. – / Б. Лепкий. – Львів : Червона калина, 1991. – 451 с.; Лепкий 1991(б): Лепкий Б. Мазепа. Трилогія. Полтава : в 2 т. / Б. Лепкий – Львів : Червона калина, 1991. – 408 с.; Фаворский 1986 : Фаворский В. Об искусстве, о книге, о гравюре / В. Фаворский. – М.: Книга, 1986. – 239 с.

Оляндэр Л.К. Человек и хронотоп в исторической прозе Богдана Лепкого.

Рассматриваются приемы изображения исторического хронотопа XX в. и человека в нем у Б. Лепкого, раскрывается роль «живописных полотен» в художественной системе исторических повестей писателя.

Ключевые слова: хронотоп, плоскость, перспектива, тезаурус, портрет, жанровая картина, структура, художественная система.

Володимир Погребенник, проф. (Київ)

ББК 83.3 (4 УКР)

УДК 821.161.2 31

Творча індивідуальність Богдана Лепкого: лейтмотиви негромадянської поезії

Стаття присвячена особливим рисам творчої індивідуальності Богдана Лепкого. В ній аналізуються художні лейтмотиви поезії Б. Лепкого, особливості світосприймання, його поетичний стиль.

Ключові слова: автор, творча індивідуальність, лірика, гіричний герой, лейтмотив, ідеостиль.

This article is dedicated to the specific features of Bohdan Lepkyu's creative individuality. The leitmotifs of B. Lepkyu's lyrics, peculiarities of world seeing, his poetical style are analyzed.

Літературна родина Лепких, зосібна Марко Мурава, Левко Лепкий і особливо Богдан Лепкий, значно спричинилася до збагачення українського поетичного універсуму. Згідно з естетичними засадами старшого з братів, репрезентованими, зокрема, його епістолярієм із книжки «Журавлі повертаються», творчість є мистецтво об'явлення свого власного «я». Завданням літератури лірик симптоматично вбачав відтворення краси, до котрої споконвічно рветься «дух людський». Тонко її відчував і відтворив у передачі любовного переживання, у календаріумі природи, чарівності гір і ритмах моря, поезії й малярстві Тараса Шевченка, батуринських горорізьбах тощо. Справжніми висотами духу для Лепкого була самовіддана творчість, опоетизована у посвяті Стефаникові й ін. творах, постійне життєве змагання, піднесене у художній Мазепіані, Шевченкіані, Шашкевичіані.

Вирішивши на фольклорно-літературній традиції, Лепкий синтезував її з модерними здобутками як митець новочасний, європейського типу. Цей його «європеїзм» був прикметним результатом дії ряду чинників – генетичних (родовід, навчання і пробування в культурних центрах Європи); контактних (приятні стосунки з краківськими літераторами С. Висп'янським, К. Тетмаєром, В. Орканом, знайомство з лідером «Молодої Польщі» С.Пшибишевським, Т.Міцінським, із українськими європейцями І.Франком, М.Коцюбинським, В.Стефаником, П.Карманським), а також типологічних.

«Приклонник культурних вартостей» (М. Грушевський) і гречний європеєць, талант від Бога і митець, особливо чутливий до краси, щирий і сердечно теплий поет-улюбленець читачів, Лепкий увійшов в українську літературу в час її модерного оновлення та ввів її у загальноєвропейський контекст, нагадавши про «деякі напрямки європейської літератури» (М.Рудницький). Це насамперед символізм, в українському ранньому модернізмі природно поєднуваний із іншими типами дискурсивних практик (імпресіонізм, неоромантизм). Висловив поетове «Я» «в його найтоншім значенні» (О.Грицай). Тонка гармонійна натура, поет настрою, проте не асоціальний лірик (а, навпаки, українська громадська людина-патріот, протестант проти гноблення індивідуума і нації, у міжвоєнні роки послідовний антикомуніст), Лепкий зумів поєднати народну й інтелігентську мораль, релігійну свідомість із європейським естетизмом, що є «найніжнішим відтінюванням, найдосконалішим виявом зміслового зворушення, настрою, що межує з хоробливою чутливістю» [Мала літературна енциклопедія 2002: 79].

Богдан Лепкий ідеалістично вважав поезію результатом виняткових хвилин вищого «духового настрою». Розумів причину драматичного становища молодих поетів-модерністів: галицьке старше покоління від їх поезії вимагало громадського служіння і вірності реалістичному напрямку, тим часом як Лепкий у рецензії на збірку «В такі хвили» О.Луцького дискусійно писав у 1906 р., що поезія реалістичною не була і не буде. Бачив її різнотонною, але завжди романтичною, відчиняючою «нові віконця» в хаті життя, висвітлюючою нові проблеми й психічні явища, незалежно від того, як вони можуть бути сприйняті загалом. Ці засади – галицький відповідник модернізаційних тенденцій наддніпрянської естетичної думки перших років ХХ ст. (виступи М. Вороного, М.Чернявського, М.Коцюбинського).

Лепкий, ураховуючи неминучість зв'язків естетичних гасел і вимог життя, вмів знаходити поезію у всьому, проте не був речником химерних ритмів і рим (хоч і володів ними). Так, Лепкий критично поставився, згідно з листовним відгуком до В.Гнатюка, до авангардизму (зокрема, українського футуризму з його революційними претензіями). Авторитетний серед літературної молоді, він впливав світоглядом і творчою манерою на інших поетів – наприклад, О.Луцького, навчив «молодомузців», як писав П.Карманський, дивитися на культурний Захід – хоча б до Кракова.

Б.Лепкий, репрезентуючи свій віршовий набуток у двотомних «Писаннях» (Київ-Ляйпціг, 1922), зосередив його навколо не хронології збірок, яких видав до того дев'ять, а потім ще одну, а навколо (згідно з франківською традицією) художніх розділів і циклів. Тобто подбав про єдність артистичного враження, естетичний результат. Завдяки цьому систематизовані автором художні «блоки» творів дають змогу більш стереоскопічного погляду і ґрунтовнішого осмислення об'єктів його поезії.

Тематичний діапазон її досить широкий – мотиви ідеального, меланхолійні та інші акорди природи, інтимні переживання, перепущені через душу краса Поділля й уся Україна, краса Гуцульщини й хорватської Адриатики, будні й релігійні свята селянина, перипетії війни і боротьби за волю, взагалі національно-патріотичний і державницький пафос, історичні (зокрема пов'язані з князівськими і козацькими часами) та наскрізні філософські мотиви, тема мистецтва і його діячів. Висока в ліриці Лепкого питома вага біографічного й автобіографічного компоненту. В ній домінують туга і спогад, розкривається душа автора («Молоді літа») – «старої дитини» з загостреним переживанням минулості часу, кінця калинової казки юності.

Лепкий творив як із чуття, так і з розуму, чергував, іноді навіть у межах одного твору, громадські акорди з камерними. Прибічник суб'єктивного мистецтва і виразу ним підсвідомих почуттів, він здобув творчі осяги у негромадській ліриці, хоча невпинно реагував і на гострі проблеми національного, суспільного життя. До числа частотних складників негромадської лірики Лепкого належать мотиви

кохання. Самобутньою поетизацією зустрічей і прощань, любовних «незабудь» є розділ «Intermezzo», вірші «Сльоти». Сумовиті вірші про кохання розділу «Весною» настроєво тонко, подібно до «Зів'ялого листя», відтворили любовні переживання героя. Ліро-епічний цикл «Стара пісня», позначений синтезом літературного психологізму і народнопісенних навіянь (виразних у «Шовкова хустка, шовкова...» й ін.), втілює драматичний перебіг відчуттів героя, кохану якого віддають за старого і багатого. Народною й естрадною (з репертуару М.Гнатюка) піснею став гарний романс «Час рікою пливе», в якому, як довів Ф.Погребенник, злилися тексти Лепкого і Франка та музика Дм.Січинського.

Артистичний «перебір» Лепким струн кохання і любові, по-перше, сприяв творенню вищої поетичної культури, опосередкування сердечних переживань, образності й ритмомелодики народних пісень, а, по-друге, став результатом віднайдення «якнайкращої і найпростішої форми». Тема кохання романтизована у й ліро-епічних віршах («Рококо») та двох поемах Лепкого, написаних на німецькому матеріалі. Це, зокрема, «Криниця кохання», в якій літературним «посередником» виступила повість П.Келлера, та «Герта». Останній твір за мотивами місцевих переказів (віднайдений у розсипаному вигляді в архіві Федором і Володимиром Погребенниками, опублікований у збірнику «Щасливий у праці»), став результатом поїздки автора на балтійський острів Рюген. Подієва основа поеми небагата. Зате пластичними й емоційними є описи: травневого ранку до замріяного моря вродливий острів'янин везе богиню-діву Герту на її купальнянім возі, неокласицистично відтвореним за художніми моделями Гомера. Куртуазні традиції поновив портрет Герти, – її годі, згідно з поетом, зобразити словами, не позиченими в квітучого ранку чи у мрій про рай. У романтичному, цнотливому і злегка еротичному фіналі твору прекрасна богиня пригортається до юнака, гарного, мов Ладо (міфолофорний слов'янський образ не руйнує легкий колорит Рюгену), зникає з ним у хвилях. Завершення симфонічної, по-еллінськи гармонійної поеми – внеску в український неокласицизм – можна зінтерпретувати так: Герту покарало небо за забуття честі у чуттєвому полоні.

Лірично-філософські марини Лепкого циклу «З-над моря», дещо статичні в малюнках власне водної стихії, натомість цікаві розкриттям зв'язку моря та неба (космосу), їх вічності та мізерії людини посеред них. Водночас вірш «Світів бездонні океани...» показав: лірик добре розумів як нетотожність вищого і земного світів, так і велич розуму й духу людини. Багате асоціативне (звукове) сприйняття поета «чару віддалення», який тонко відчував і любив музику, зумовило свіже відтворення збуреного Адріатичного моря – у «безвістях грають Затоплені сурми і дзвони», «Псалом покаяння співають минулих років мільйони» – або й нетрадиційне прочитання архетипної фактури у «Перед бурєю»: вільна стихія не хоче брати у свої теплі обійми «грішні тіла» й «брудні душі», що відбиває неприйняття дисгармонії між природою і людиною – з вини останньої.

Поет Гуцульщини й Адріатики, майстер ліричних відгуків життя серця, добрий пейзажист, Лепкий створив справжній культ журливої осені. Вона перейнята у нього філософськими значеннями постійної зміни в природі й людському житті; крізь призму осені ліричний герой прагне роздивитися грядущу весну, як через зрілі літа заглянути у весну юності. У Лепкого зміщення часопросторових площин такого й іншого типу стало модерністським прийомом. Співець природи шукав серед гір чи на морі захистку від життєвої боротьби людей за хліб насущний, тривкість і спочинок, «тиху задуму» («Закурилися зелені ліси»). Природне докільля здебільшого ототожнювалося в Лепкого з якимось кращим світом для душі.

Відтворення рідної – подільської, карпатської – природи стало важливим об'єктом художнього малювання Лепкого. Перший том його «Писань» умістив розділ «В Розтоках». Село над Черемошем, залишившись в уяві автора зачарованою країною краси, збагатило українську лірику настроєвими картинками «чудової сторони» («Наші гори»). Ці малюнки озвучені шумом великої ріки гуцулів, квилінням сопілки та дзвіночками овець («Полудне в горах» і ін.). Образ Гуцульщини прикметний не стільки описами, скільки каталізацією патріотичних дум про минуле життя без пут («Ялиця»), за підтекст яких править сумна дійсність України. Галицький модерніст, близький більше до «грішної землі», як до «містичного неба», наділив співчуттям селян-сарак Федя («Лови»), Гриня («Хрест на кручі»).

Лірик уболівав над долею сіл, їх мешканців. Великої емоційної сили набуло відтворення менталітету хлібороба у поемі «Сповідь землі». В ній у буряну ніч сама земля і вода просять вибачення за те, що висмоктували і «жерли» мужика. Проте зв'язок селянина і рідної землі Лепкий осмислив як здорове народне ядро українців, джерело безсмертя нації. Посилював цей живлющий зв'язок «ідеологією національної державності в християнсько-релігійному варіанті» (М. Ільницький). Координати рідного краю проступили й у системі сонетних «зчеплень» вірша «Ліси дрімучі, тихі, сумовиті...» (1891). Лірик безпосереднього і широкого чуття, Лепкий об'єднав у катренах антитетичні ознаки України і рідного села: поетичність докільля й мізерію простолюду, його обдертість і безземелля. У терцетах епіфора «То рідний край і рідне є село» переводиться з тональності елегійного смутку, оскарження лиха українців за

панамі-владарями в гармонізуючий синтез. Його джерело – церква, предківська віра, що єднає людей в одну родину.

Культ краси Верховини, гірської природи-матері, – вже опоетизованих ліриками «гір барвінкових», «дебрів і скель», здатних причарувати назавжди, – у вірші 1919-го р. «Гóри мої, гóри» ще посилюється, хоч і перейшов у сферу пам'яті. При тім поет розумів нетотожність мрії й дійсності, не губив соціальні критерії, малюючи Гуцульщину. В вірші «Гать пустили», скажімо, передано економічне панування в краї євреїв, які користають із праці горян, нищать природу в гонитві за багатством. Малюючи доли навіть у виразно модерністських розділах («Осінь»), Лепкий творив естетсько-елегійні пейзажі звукового монотону, менше передавав національну виразність українського довкілля. Незмінно творив на високому рівні художності, що зближує лірика з Я. Щоголевім («Минуло літо» Лепкого – «Осінь» українського Тютчева) чи І.Бунінім. Особливо експресивним, емоційно насаженим був у Лепкого прийом антропоморфізму (порівняння осіннього неба зі скам'янілими зіницями мерця у «В'януть квіти» чи звукописний образ «товаришки давньої» нудьги в «Гостині»). Ніхто так не пояснив до Лепкого смуток осені: вона фатальна нести у природу і душу тривогу й печаль («Листками вітер котить»).

У настроєвих символістських малюнках сільська дійсність («Гість»), добре знана поетові, асоціюється зі столоченим життям простого люду, нидінням села, щорічним жорстоким гостем у якому – Голод. Аналогічно «нічні» стани природи виконують функцію психологічного паралелізму саморозкриття, невіддільні від тяжкої змори душі ліричного героя («Не люблю осінньої ночі» «Дивний сум і туга...»). Уведення в естетичні контексти відразливих явищ (голоду, війни), витончення потворного показує специфіку українського й лепківського модернізму: символізування відбувалося не в універсальній, а в конкретній площині ненормальності світу.

«Візитною карткою» лірика є славнозвісний вірш «Журавлі» («Видиш, брате мій...»). Як відомо з автокоментаря письменника, твір народився у Кракові, коли митець ішов із театру під враженням вистави «Листопадова ніч» С.Висп'янського: під ногами шаруділо опале листя, у небі ячали, відлітаючи клином, журавлі. Так небо подарувало мелодіку. Однак щоб так її почути, треба було народитися Лепким. У контексті розділу «Осінь» (тут є мотиви втрати рідної сторони, смерті) цей вірш про далеку і тяжку дорогу журавлів-ключолетів набув метафоричного значення вимушеної зміни батьківщини на чужину, скажімо, емігрантами. Плин часу й історія України надали лапідарним катренам нових значень. Оскільки «Журавлі» поклали на музику Л. Лепкий, М.Гайворонський, К.Стеценко, М.Леонтович, О.Кошиць, М.Колесса, Є.Форостина, Я.Ярославенко і цю пісню залюбки виконували вояки УСС, то твір став природно асоціюватися зі збройним змаганням січових стрільців та відлетом загиблих патріотів у вічність. А у публіциста Романа Олійника-Рахманного він викликав асоціацію з авіаторами УНР та одним з їх очільників Петром Франком (сином поета) – справжніми героями, які перемагали ворога, не маючи власної повітряної техніки.

З відстані прекрасної чужини батьківщина бачиться особливою. Тож і вірш із євангельським заголовком «Браття, лишіть мене» мрійливо передав ідеальні риси образу галицького «любого рідного краю». Його синекдохальними означеннями служать у Лепкого «високі гори сині» з гордими беркутами, вільні ріки, колосисті лани, «люд розумний, гарний». Однак драматичний фінал твору поєднав Лепкого з Грабовським: для свідомості обидвох ліричних героїв така Україна – ще тільки бажаний сон.

Поетичні писання Б.Лепкого 20-х та 40-х рр. знову вписали просторово-часові координати образу України у середовище гордих гір і чорних провалів (у них, такі глибокі, як карпатські, згідно з метафорою Лепкого, «вергли ми нашу долю» після програшу волі). Гуцульщина в однойменному розділі – земля забутих предків, плаї якої пам'ятають Довбуша і Дзвінку. Верховина в баченні та малюванні Лепкого (як і В.Щурата, «мурзаків» О.Луцького, В.Пачовського) – міфічний край, «де на шляхах безсмертна слава сяє», де збереглися пісні, «котрими дух нових доріг шукає». Над гордим краєм, його мешканцями і природою поет побачив ореол завтрашньої великої днини.

Поряд із світом кохання, краси рідної землі повновладно ввійшов у лірику Б.Лепкого темарій культури. Поет гетеанського типу, Лепкий вірив у нескортуальність людини завдяки красі творчості, яку вона спроможна залишити по собі. Як слушно висловився С. Гординський, «погоня за незнаною красою та віра в неї – одна з цікавих і найбільш одухотворених рис його (Лепкого) поезії» [Гординський 1941: 9]. Митець розпочав осмислення надбань людського творчого духу з гімну поезії, взагалі пісенності українців. Особливого значення в Лепкого – образ пісні, про що свідчить їй присвячений розділ у «Писаннях». А вірш-адресація «До народної пісні» визначає її не як звичайний складник національної культури, а як емблему батьківщини на чужині, оберіг козацької слави, Ангела-Хоронителя душі.

Окрема сторінка лірики Лепкого, дисонансна щодо відтворених жахів війни, – віршові спогади про багату обрядовість і звичаї українського народу, що жили в родинному домі Лепких, пам'ятну назавжди атмосферу колядування в рідній хаті. Розчулююче поет відтворив це традиційне дійство в

настроєвому етнографічному малюнку образка-спомину «Різдвяний вечір». Силою мистецтва Лепкий зробив картину колядування незабутньою й для читачів. Такого типу писання були не звичайним собі «скоботанням піднебіння патріотів традиційною кутею і великодніми калачами», як писав в «Українській богемі» П.Карманський, а виявом глибокого відчуття поезії.

До цього ж особливої низки релігійно-патріотичних творів належить прекрасний вірш «В Різдвяну ніч 1915 р.». Він заснований на незатертих враженнях від чутих колядок і старовинних історичних пісень. Сприйняття одної з них, імовірно, з княжих часів, про «похід по славу, аж на схід», переросло в ідею оновлення життя пісень, повернення Україні минулої слави. Інші «вігільні» (святкові) вірші, «На Святий вечір», «Великодні дзвони», «На свята», «Тямлю, як на свята Великодні», поезією звичаю й образом «любої Нені» теж поетизували віру в кращу долю України.

Загалом поет створив приблизно півсотні «вігільних» творів, що розкривають релігійно-моральну природу творчості митця, який у пору панування соціалістично-атеїстичних ідей віршував слідом за Шевченком релігійно-медитативні «Молитви», плекав християнську духовність, довічні істини. Лірика Лепкого, присвячена церковним і народним святам, ідеї віри (як-от вірш «На Голгофу» про розп'яття Христа за тих, які ще й не відають цього) – органічне «своє» явище в ряду української (В.Щурата, М. Філянського, П. Карманського, О.Шпитка, О.Кобця), а також польської, французької, італійської, іспанської релігійної поезії.

Елегійно-задумливе світосприймання, м'якість колориту й ніжність почуття лірики Б.Лепкого зазнали певної естетично-емоційної модифікації (ввібрали громадянські мотиви) при опрацюванні ним тем вітчизняної культури. Зажура долею народу, бажання змінити долю України привела Лепкого до поетизації діячів національного відродження, котрі, як Франко, вийшли з гущі народу й присвятилися тому, як «нам з низин аж до вершин дійти!». Зокрема, у збірці «Для ідеї» (Львів, 1911), присвяченій століттю М. Шашкевича, поет розкрив історичне становище України в зв'язку з долею її культури, постатями творців та епізодами з життя побратимів.

Показовими збіжностями позицій ліричних персонажів і автора характерний сонет «Нарада». Зобразивши палке зібрання «Руської трійці», поет акцентував рішучий намір побратимів видобути з могили «свого Лазаря» – українського селянина, поділився певністю щодо воскресіння рідного народу. Візіонер Лепкий переконаний, як і його герої: «Подвигнеться народ, Як велетень закутий, Кайданами струсне від Дону до Карпат...». Цікаво, що запорукою цих змін ідейний спадкоємець М. Шашкевича і П.Куліша, розуміючи націєтворчу силу української мови, подав саме її збереження й розбудову («Лиш мову нарядім, бо мова – то булат!»).

Реалізація самобутньої ідеї звіршувати історію «Руської трійці» та її альманаху «Русалка Дністровая» ввібрала мотив неприхильності австрійської влади до вияву національного відродження українців. Опертя на історичні реалії Галичини першої половини XIX ст. водило пером автора і при визнанні вслідженням тодішнього стану рідної мови, притулок якій дає лише «хлопська» стріха, при творенні біографічних характеристик. Вірш «Лист від Устияновича» змалював опозиційний до долин, небезпечних для Маркіяна, – образ красних гір Карпат. Заклична ж поезія «Весна народів» наголосила значущість для України подій «весни народів» 1848 року, коли від хат і городів залунало «Хто ми?». Щоб українців не залишали покоління, як калік при дорозі, вражений бездержавністю поет-патріот кличе випростовувати кості: доля дримає лише з сонними людьми.

Животворящий дух українського генія представила поетична Шевченкіана, найвагомійший у Лепкого із художніх життєписів визначних українців. Метацикл склали окремі книжки до сторіччя Кобзаря «За люд» (Краків, 1914) та «В Тарасові роковини» (Відень, 1915). Вони цікаві оригінальністю картин («Суд над поетом»; «Умер поет»). Зокрема, незвична в останньому вірші самобутня філософська діалектика переходу «мертве – живе»: в сильній картині художньої умовності з метою прощання з охололим творцем оживають його персонажі, приходять увесь народ. Вірші нестандартні ідеєю призначення Тараса «згори» («Літ сто тому»), оригінальним моделюванням його внутрішніх роздумів («Розвіяні мрії»). Піднесена Шевченкіана Лепкого переслідувала виховну мету дати молоді «зразки невгнаних борців за долю й волю рідного народу».

Сонети розділу «В Тарасові роковини» – «Покинь на хвилю торг життя – а духа...», «Я примір вам даю. Мене судьба так біла...» та «Я примір вам даю. З нужденної хатини...» – піднесли образ Шевченка як зразок сили й величі людського духа, приклад життя, терпіння і смерті за народ, «що в темряві гине». Лірик майстерно впровадив значущі моменти біографії Шевченка, потрактував його постать як вождя нації, покликаною провидінням визволити її з неволі. Осмислення генія супроводилося в Лепкого піднесенням соборної масштабності Шевченкового духу («Від Карпат аж по Дон його нива»: поетичний заповіт «Батькове пророцтво»), його перейнятості волею Вітчизни, невітським болем за колючу правду й свободу, опльовану й закуту мову, каліцтво народу-нуждаря. Особливо багаті образності два з віршів про «з великих найбільшого сина»: «Розвіяні мрії» та «Суд над поетом».

Перший із них оснований на дійсному епізоді 1848 року, коли Шевченка арештували на переправі через Дніпро. Вірш цікавий образами незрівнянних Києва і рідної «Славутиці». В рецепції Тараса й Богдана образ ріки поліаспектний. Дніпро виступає справжньою емблемою слави князів і козаків, свідком «кривавої мести народу» й «упадку чорної ночі» (продовження символів «глупа ніч» Михайла Старицького й «темна ніч» Лесі Українки), джерелом надії на прогнання ворога. Інший символічний складник, серце України золотoverхий Київ, – промовисто означено як «наш Сіон». Та містичні візії славетної і кривавої минувшини (серед них є й прогностична в душі «Слова о полку...»: на берег виходить Слава, плещучи лебединим крилом) перериває гострий вузол мотиву – арешт вільнодумця.

Біографічний вірш «Суд над поетом» у душі Шевченка пророче провістив: «підніметься домовина» – Україна і «похоронений живцем Народ прокинеться». Коментуючи діяльність національного пророка, Лепкий удався до «від шевченківської» («Кавказ») оцінки пригінчих і псарів імперії: «Він, ніби гетьман України, Гетьманщину давно з руїни Добути хоче... Дрижи, Москово, Мазепин дух Воскрес, встає...». Незважаючи на репресивні дії царату проти українства і його значних репрезентантів, поширені в той час і на окуповану царським військом західну Україну, автор розділу «В Тарасові роковини» не має сумніву: невдовзі скінчиться для вітчизни і нації «врем'я вельми люте». Взагалі ж Лепкий перебував під емоційним впливом прикладу нескореності борця і засланця Тараса. Тож опрацювання образу Шевченка, втім на основі прихованого цитування його творів, стало внеском у поезію.

Крім діячів минулого у лірику Лепкого ввійшли сучасники. Мова про поцінуючі діяльність українського Мойсея вірші «Іван Франко», «Пам'яті І.Франка», послання «Ользі Кобилянській», «Ти, хлопе, землю край...». Ця прегарна адресація до побратима не втратила й сьогодні на ефектності образно-тропеїчного ладу: з виплеканої, политої потом мук ниви Стефаникової творчості вродить, певен автор, щедрий політок, перетворить простори від заходу на схід на єдиний материк духа й мислі митця.

Тож частина «репрезентативного мистецтва Європи» (В.Штаммлер), поезія Богдана Лепкого, зокрема писана в чужині ностальгія, зіставна за типом світовідчуження і значенням із творчістю француза Гюго і німця Гейне, італійця Леопарді й єгипетського грека Кавафіса. Рідне мистецтво слова на ширші обшири виводила рецепція і творча трансформація Лепким іонаціональних мотивів і образів, як літературних, так і фольклорних. Цій благородній меті слугували також художні переклади і переспіви, дослідження митця, котрий збагатив рідне письменство як громадською риторикою, так і «олітературеною» власною настроєвістю.

Координати художнього світу Лепкого доповнюють його переклади: він майстерно зінтерпретував по-польськи і німецьки «Слово о полку Ігоревім», твори Шевченка (відкрив польським читачам велич Кобзаря власними перекладами у відредагованому ним XIV томі повного видання творів Шевченка), Федьковича, Франка, Коцюбинського, а твори Шеллі, Гайне, Конопницької, Лермонтова – по-українськи. Узагальнила цей досвід розвідка «До питання про переклад ліричних поезій», багата на влучні спостереження. Лепкий гідно представив світ української поезії різних культурно-історичних епох у двотомній поетичній антології «для вжитку школи й хати» «Струни».

Тож Богдан Лепкий – «один із найвірніших сторожів гідності українського народу і представник української честі» (А.-Ш.Вуцькі), – збагатив загальноукраїнське письменство інтернаціональним культурним кодом рафінованої художньої вмілості, багатством ідейно-естетичних зустрічей із європейським мистецтвом («Наш Мінйон», «Ноктюрн» тощо). Його творчість, зокрема поетична, являє його неповторну творчу індивідуальність, нагадує про органічну європейськість української культури, доводить: проходити «процес об'європеювання, опанування культури» (М. Зеров), зокрема в ХХІ віці, ми повинні «не як учні, несвідомі провінціали, що помічають і копіюють зовнішнє» [Зеров 1926: 112], а навчаючись у Лепкого – як «люди дозрілі й тямущі, що знають природу, дух і наслідки засвоєваних явищ і беруть їх зсередини, в їх культурному естві». Сам же поет є втіленням юнганського архетипу мудреця, який пробуджується в добу духовної кризи.

Глибоко національний і водночас загальнолюдський, цікавий неповторним поглядом на світ поетичний набуток Б.Лепкого – оберіг духу людини і рідного народу, благородний «голос душі, голос серця» (Микола Євшан), який через катарсис породжує гармонію світосприйняття, справжній великий дзвін, що «воскресення дзвонить». Урешті – нетлінний заповіт українцям, «щоб вони прозріли й пізнали, яка безплідна ненависть і роздор. А побачивши, яка гарна й благородна ця батьківщина наша, щоб полюбити її силами й усіма мислями своїми та щоб постояти за її волю, цілість і незайманість від роду до роду!».

Література: *Гординський 1941*: Гординський С. В погоні за вічною красою. – Краківські вісті. – 1941. – Ч.8. – С.9.; *Зеров 1926*: Зеров М. До джерел. – К., 1926. – 378 с.; *Мала літературна 2002*: Мала літературна енциклопедія // Склав П.Богацький. – Сідней, 2002. – 278 с.

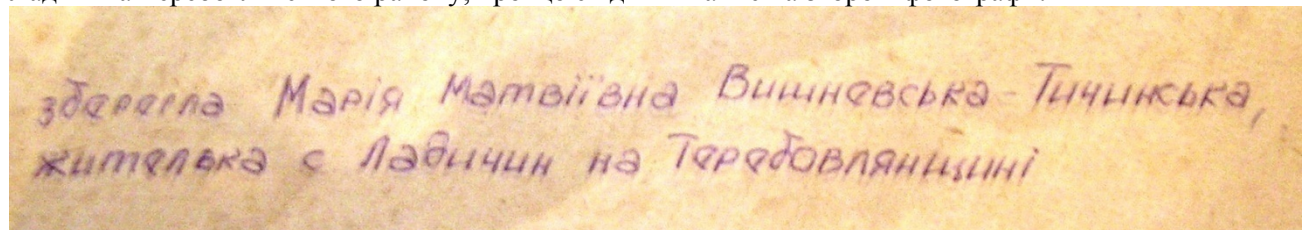
М. П. Проців, Бережани

Зустріч друзів в Бережанах (*Zjazd koleżeński w Brzeżanach*) 1880-1900. 24.VII

Зустрічі випускників бережанської гімназії були і є традиційними. Вони залишаються в історії споминами учасників, світлинами. Мою увагу привернула зустріч далекого 24 липня 1900 року. Саме її учасники засвідчені на світлинці «*Zjazd koleżeński w Brzeżanach. 1880-1900. 24.VII*», яка вже 17 років є в музеї Богдана Лепкого в Бережанах.

Передала її в часі підготовки експозиції музею Марія Матвіївна Вишневська-Тичинська з Ладичина Тереховлянського району, про що свідчить напис на звороті фотографії.

На жаль, не вдалось з'ясувати, як і де проходила зустріч. У хроніці гімназії за 1900-1901 навчальний рік про неї не згадується. Невідомими залишається й ім'я фотографа, який зафіксував цю подію.

Світлина вкладена у паспорту розміром 45x34 см. У верхній частині напис польською: «**Zjazd koleżeński w Brzeżanach. 1880-1900. 24.VII**». На світлинці розміром 29,5x24,5 см зображені 24 особи, які розташовані в три ряди по 8 в кожному: 12 священників, 7 чиновників урядових інституцій, 4 гімназійних професори та народний вчитель. Під світлиною кожен з них залишив коротку інформацію про себе. Ці автографи українською, німецькою та польською мовами стали відправними пунктами для пошуку їх авторів.

Зважаючи на те, що не вдалось поки-що ідентифікувати зображення усіх осіб на світлинці, то її опис даємо за допомогою таблиці:

	Прізвище ім'я	Текст на фото (мовою оригіналу)
	Йосип Дністрянський	J.Dniestrzanski s.k. komisar powiat.
	Казимир Тиховський	Казимир Тиховський Ц.к. комісар ц.к. ад'ютант адм. Дирекції лісів
	Якуб Гусаковський	Jakub Gusakowski s.k. komisar polic. Lwów
	Володимир Івасечко	Д-р Володимир Івасечко Ц.к. Секретар Прокур. Скарбу

	Юліан Галькевич	О. Юліан Галькевич парох в Ходовичах
	Михайло Новосельський	M.Nowosielski c.k. prof. gimn. w Przemyslu
	Михайло Соневицький	Михайло Соневицький шамбелян Єго Святості
	Франц Громадка	Франц Громадка парох в Смержеві
	Антоній Янович	Антоній Янович парох Струтина
0	Володимир Сойка	Володимир Сойка парох Ціневої
1	Станіслав Юрєвич	Stanislaw Jurjewicz adjunkt c.k. kolji w Podwoloczyskach
2	Йосип Зборовський	Jozef Samuel Zborowski c.k. sekretarz sądowy w Lisku
3	Матеуш Куровський	M. Kurowski em. c.k.dyr. gimn.
4	Корнель Малишевський	Корнель Малишевський капелян парох в Гримайлові
5	Єжи Стеткевич	Є. Стеткевич гр.к. катехит у Львові
6	Анатоль Луцик	Анатоль Луцик ц.к. професор
7	Світенький Михайло	Switenki Michal .....
8	Дмитрій Розлуцький	Дмитрій Розлуцький Парох в Жолчеві.
9	Григорій Метельський	Гр. Метельський, нар. учитель в Залізцях
0	Василь Молчко	Василій Молчко Парох Сервир
1	Стефан Височанський	Стеф. Височанський парох Перегноєва поч. Глиняни
2	Ярослав Стеткевич	Ярослав Стеткевич гр.к. парох в Станіславчику
3	Михайло Громадка	Михайло Громадка парох Ляшкова
4	Олександр Шрайбер	Aleksander Schreiber c.k. oficer pocztowy

В центрі сидять дві особи, які навчали учасників зустрічі усі роки. Це – багатолітній катехит гімназії шамбелян Михайло Соневицький та директор Матеуш Куровський. Впродовж багатьох років пропрацювали пліч-о-пліч в гімназії, залишивши про себе добрий слід. Сидять поруч на світлині, а їх могили – майже поруч на бережанському цвинтарі. Про них Богдан Лепкий залишив добрі спогади в «Казці мого життя».

Випускники гімназії 1880 року почали навчання в ній у 1872-1873 навчальному році. Матеуш Куровський саме в цьому році став директором гімназії в Бережанах (до цього з 1861 року був директором реальної гімназії в Дрогобичі). Він застав заклад в Бережанах врегульованим і спокійним, яким його зробив попередник – Андрій Солтикевич. До цього часу в Бережанській гімназії не було непорозумінь на національно-політичному тлі, як між учнями, так і між вчителями. Зрештою, треба пам'ятати, що те, яке в 60-х роках вважалося чимось новим, надзвичайним і таким, що непокоїло, з часом стало явищем зрозумілим і нормальним: наприклад, нікого вже не дратувала маніфестація учнів однієї чи іншої національності, мова, пісні, вечори відпочинку, кокарди і т.д., що недавно неодноразово давало привід для непорозуміння. Найкращим доказом, що часи змінились, є те, що у 80-х роках започаткувалась традиція відзначення вечорів пошанування Міцкевича та Шевченка, в яких молодь обох національностей зазвичай спільно брала участь [1-48].

Після 18-и років керівництва гімназією в Бережанах, Матеуш Куровський із закінченням 1899-1900 навчального року вийшов на пенсію. Його короткий час заміняв Михайло Соневицький, поки на посаду не прийшов Франц Грегорчик.

Останній рік у школі та випускний екзамен

Господарем класу був Маврикій Мацішевський – вчитель історії та географії. Навчання розпочали 35 учнів. За віком вони розподілялись так [2-62]:

Вік (років)	1	1	1	2	2	2	2	2	Вс ього
7	1	1	1	2	2	2	2	2	
8									
9			1						
0				4					
1					8				
2						4			
4							1		
5								1	
35	3	4	0	4	8	4	1	1	35

Розподіл за віросповіданням: римо-католиків – 12, греко-католиків – 20, віри єврейської – 3 та за національністю: поляків – 13, українців – 20, німців – 2.

Письмовий екзамен на атестат зрілості тривав з 16 до 24 червня, а усний – під керівництвом А.Солтикевича – з 23 до 30 липня. До випускного екзамену зголосилося 34 учні з гімназії, 1 приватист і 9 екстернів.

Цікаво, що із записаних до 1-го класу в 1872-1873 шкільному році 74-х учнів до матури дійшли 18 гімназистів. В початкових класах залишилось 15, а решта або перейшли в інші школи, або залишили навчання. З відзнакою здали екзамен Михайло Новосельський, Анатоль Луцик і Владислав Галерський. Оцінку «Добре» отримало 28 учнів. На повторний екзамен через півроку відправили двох гімназистів, а через рік – одного.

Вирішили піти вчитися на: теологію – 12, правничий відділ – 12, філософію – 5, медицину – 3, на інші – 3, ще не визначився – 1.

Кожен з учасників зустрічі однокласників знайшов своє місце в житті. Деякі випускники 1880 року підтримували зв'язок з alma mater й після згаданої зустрічі. Про це свідчить підготовка до відзначення 100-ліття Бережанської гімназії [3-914]. У Львові було створено оргкомітет, в який увійшли особи, зображені на світлині: Матеуш Куровський – пенсіонер, колишній директор гімназії, Володимир Івасечко – радник прокуратури скарбу, Казимир Тиховський – секретар адміністрації дирекції лісів.

В Бережанах теж було створено комітет. З ініціативи бурмістра свято стало загальноміським. В його склад увійшли судовий радник Йосип Зборовський (секція адміністраційна) та катехит Михайло Соневицький (секція квартирна).

Про кожного із світлин можна розповісти чимало цікавого, але в контексті розмови про Богдана Лепкого детальнішу інформацію подаємо про отця Дмитра Розлуцького – пароха села Жовчів Рогатинського повіту 1891-1914 років. Походить із шляхетського роду Розлуцьких гербу Сас. Представників цього роду зустрічаємо в родовідному дереві Богдана Лепкого. Батько Богдана Сильвестр був одружений на Домні Глібовицькій, матір'ю якої була Марія Розлуцька – дочка священника Георгія Розлуцького.

Отець Дмитро Розлуцький народився в 1861 році. На парафію в Жовчів прибув у 1891 році [4 – 111]. Був організатором просвітнянських осередків у Жовчеві і сусідніх селах – Данильче та Уїзд. Брав активну участь у передвиборних кампаніях за Тимотея Старуха і Костя Левицького у виборах до віденського парламенту 1907 року.

За отця Дмитра Розлуцького у 1908-1910 роках громада вимурувала нову церкву у візантійському стилі. До іконостасу цієї церкви написав 10 образів Богдан Лепкий. Вони і донині там. У 1911 році о.Розлуцький збудував у Жовчеві новий парафіяльний будинок, в який вклав понад 5000 корон власних коштів. Саме в ньому жив о.Петро Смик, в якого часто бував Богдан Лепкий.

Цікава постать Леся Розлуцького – сина отця Дмитра Розлуцького. Учень Перемишлянської гімназії, студент Ягелонського університету, підхорунжий УСС, член пресової квартири, член «Артистичної Горстки», автор першого літопису УСС «Записки до літопису Українського Січового Війська». **Найголовніше – перший автор музики до «Видиш, брате мій...» Богдана Лепкого.**

У більшості джерел вказується, що Лесь народився у Жовчеві у 1889 році, та Роман Коритко у книзі «Данильче – село Опільської землі» [5] пише про те, що священник Розлуцький прибув до села із дворічним сином. У метричній книзі народжень церкви села Жовчів, яка зберігається у Рогатинському ЗАГСі, немає запису про народження Леся. Час і місце його народження потребують уточнення. Невідомо коли і де помер. Його життєві сліди губляться в «Чотирикутнику смерті» – помер на тиф у Могилев-Подільському над Дністром.

На надгробному пам'ятнику на символічній могилі батька й сина Розлуцьких є такий напис: «Тут спочиває протоірей Дмитро Розлуцький, за якого будувалась церква в селі Жовчів, а також і його син і син їх Олесь приблизно 1920-1925».

Роман Купчинський у спогадах «Мої добрі знайомі» писав: «Вечорами Новіна цікаві речі оповідав: про Париж, у якому перебував, про Краків, де студіював філософію і мешкав у Богдана Лепкого. Одного разу заспівав нам свою мелодію до „Видиш, брате мій“. І ніхто її не записав, вона слабша, як Лева Лепкого, але все таки цікава. Шкода, що пропала» [6].

З мелодією Леся Розлуцького Була випущена платівка. А вже потім Лев Лепкий опрацював варіант Леся Розлуцького. Зараз пошуки цієї платівки ведуть колекціонери і у Львові, і в США.

На жаль у біографії Леся Розлуцького дуже багато неточностей і білих плям. А його особистість варта того, щоб мати детальніший життєпис Леся Розлуцького. Так само, як варто написати історії життя усіх, хто зображений на світлині «*Zjazd koleżeński w Brzeżanach*) 1880-1900. 24.VII».

Література: 1. Stulecie gimnazjum Bryeżańskiego. 1806-1906. Brzeżany. – Staraniem i nakladem komitetu. – 1907.; 2. Sprawozdanie Dyrektora c.k. gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1880. Nakladem Krajowej Rady szkolnej. – W Samborze. – 1880.; 3. Бережанська земля. Сторінки історії. Ювілейна книга. – Бережани-Тернопіль: Джура, 2007. – 1028 с., 7,6 арк. іл. ; 4. Шематизм все чесного клира греко-католицького метрополітальної архидієцезії Станіславської на рік 1910. Львів. – 1910.; 5. Роман Коритко. Данильче – село Опільської землі. Львів, Тріада плюс, 2005 – 420 с. ; 6. http://komb-aringwar.blogspot.com/2008/blog-post_18.html;

Володимир Мельничайко, проф. (Тернопіль)

ББК 83.3 (4УКР)
УДК 821.161. 2 – 31

Приєм протиставлення у повісті Богдана Лепкого «Батурын»

У статті розглянуто характерний для творчості Богдана Лепкого прийом протиставлення на прикладі повісті про один із найтрагічніших епізодів української історії ~ зруйнування столиці гетьмана Івана Мазепи Батурина. Простежено застосування цього прийому на різних рівнях художнього тексту — від ідейного змісту усього твору до почуттів і переживань окремих персонажів, а також: композиційні, лексичні, граматичні засоби реалізації авторського творчого задуму.

Ключові слова: трагедія, протиріччя, суспільство, характери, спосіб викладу, стилістичні роль, світосприймання.

Melnychayko Volodymyr Contrasting device in Bohdan Lepkiy's story "Baturyn"

This article deals with the characteristic to Bohdan Lepkiy technique of contrasting on the example of the story about one of the most tragic episodes in Ukrainian history — destruction of Ivan Mazepa's capital — Baturyn. This technique application is traced on different textual levels — from idea of the whole text to feelings and emotional experiences of separate characters and also: compositional and grammatical means of author's idea implementation.

Key words: tragedy, contradiction, society, characters, way of rendering, stylistic roles and

Навіть історики вважають, що хоч які б віддалені від нашого сьогодення часи вони досліджували, все одно, по суті, пишуть про самих себе. Справді, все — від вибору теми до інтерпретації фактів — свідчить про сферу зацікавлень і світосприймання вченого.

Мабуть, ще більшою мірою це стосується письменника, що висвітлює історичну проблематику.